

Published in Original Flying Machine
Issue 6:May/June 2001

THE STRUGGLE FOR DOMINANCE - FACT OF FICTION? A Bird's Eye View

Susan G. Friedman, Ph. D.
Department of Psychology
Utah State University, Logan, UT

&

Bobbi Brinker

käännös: Jarmo Tuutti

Kamppailu valta-asemasta - Fakta vai fiktiota? Linnun näkökulma

Psykologian alalla tehdään tärkeä jaottelu toiminnan ja rakenteiden välille. Tästä näkökulmasta toiminta on jotain, jota lintu tekee ja määritellään joksikin, jota voidaan havaita ja mitata. Voimme laskea lintu orrelta pois lentojen lukumäärän ja voimme kuulla ja kellottaa linnun huutamisen pituuden. Rakenne on taas idea tai teoria yksilön sisäisistä ajatusprosesseista, joka selittää *miten* tai *miksi* ne toimivat kuten toimivat. Tämän takia rakenteita ei voi havainnoida tai mitata suoraan. Nämä selitettävät teoriat on "rakennettu", eli päätelty ulospäin suuntautunusta toiminnasta, jota pystymme havainnoimaan ja mittaamaan aisteillamme. Et voi mitata linnun dominanssia itsessään, mutta voit laskea miten usein se puree sinua, kun yrität saada sen pois häkkinsä katolta. Korkeusdominanssi, häkkidominanssi, ruokadominanssi ja parvidominanssi ovat esimerkkejä monista usein keskustelluista rakenteista, joiden oletetaan selittävän lemmikkipapukaijojen käyttäytymistä.

Myönnettäköön, että erityisjargon, kuten "rakenne" voi pelottaa ihmisiä, mutta joskus nämä käsitteet selventävät asiaa niin paljon, että kannattaa hetki pohtia niitä. Ero toiminnan ja rakenteen välillä on osa isompaa viitekehystä käyttäytymisen ymmärtämiseksi, joka on tärkeää lemmikkipapukaijan kanssa eläville. Tietenkin tavoite on aina sama: Ymmärtää, miksi lintumme toimivat kuten toimivat sekä löytää tavat, joilla voidaan ratkaista ongelmia, joita ne kohtaavat eläessään kanssamme.

Et voi elää niiden kanssa, mutta et ilmankaan

Rakenteet ovat hyödyllisiä. Kun havaitsemme toisiinsa nähtävästi liittyvää toimintaa, on tehokasta ja mukaansatempaavaa yhtenäistää ne jonkin alla olevan prosessin yhteyteen. On esimerkiksi ytimekkäämpää sanoa, että lintu esittää pesimäkäyttäytymistä, kuin kuvailla jokaista toimintaa, joka kuuluu tähän rakenteeseen. Veisi tunteja kuvailla Irene Pepperbergin mahtavan Alex-linnun kaikkea yksittäistä toimintaa, kun halutaan vain kertoa, että lintu on erittäin "älykäs". Linnut ovat rakastavia, pelokkaita, atleettisia, hullunkurisia, sekä muita rakenteita, jotka antavat meille mahdollisuuden välittää tärkeää tietoa yhdellä sanalla.

Mutta kaikesta niiden hyödyllisyydestä huolimatta rakenteet luovat vakavia esteitä tavoitteellemme ymmärtää käyttäytymistä (niin ihmisten kuin papukaijojen). Ensimmäinen ongelma on leiman valinta, joka - kuten kuvakin - voi välittää tuhat sanaa, sekä tunteita. Leimat saavat aikaan voimakkaita tunteita liittyen niiden kuvaamiin arvoihin. Nämä käsitykset altistavat - ei, vaan luovat ennakkoluuloja, joiden pohjalta toimintaa tulkitaan negatiivisella tai positiivisella tavalla. Jotkut ihmiset kuvailevat esimerkiksi kakaduja herkullisen halailtaviksi, kun taas toiset kuvailevat samaa toimintaa ylitsepääsemättömän vaativana. Ovatko harmaapapukaijat kylmiä vai itsenäisiä? Ovatko nämä hyviä vai huonoja asioita? Pitäisikö meidän yrittää muuttaa niitä vai oppia elämään niiden kanssa?

Toinen ongelma rakenteiden kautta mietittäessä havaittavan toiminnan sijaan on varmistettavuus. Koska ne kuvailevat aineettomia henkisiä prosesseja, joita ei voi havainnoida tai mitata, on vaikea tietää onko jokin käsittelemämme rakenne selittävää faktaa vai selittävää fiktiota. Jos lintusi esimerkiksi puree sinua häkkinsä päällä, onko kyseessä korkeusdominanssi, pelko, vai pelkästään ärtymys siitä, että se poistetaan paikalta tai sen tekeminen keskeytetään? Miten pystyt sanomaan? Kuten voit havaita, kyseessä on suuri ja vaarallinen looginen, ei tieteellinen, loikka havaittavasta toiminnasta selittävään rakenteeseen eikä ole olemassa varmaa tapaa kontrolloida laskeutumisen tarkkuutta.

Viimeinen kolmas ongelma rakenteiden kanssa on niiden tiukka side omaan geneettiseen, kulttuuriseen ja henkilökohtaiseen näkökulmaamme: ihmisen näkökulmaan. Suurimmalle osalle meistä kuvannollisen laatikon ulkopuolella ajattelu todella ymmärtääksemme lasta, puolisoa tai ystävää on jo riittävän vaikeaa. Oman taksonomisen luokkansa ulkopuolella ajattelu, *Homo sapiensista Avekseen*, on erittäin suuri haaste. Lintujen ymmärtämisen yrittäminen käyttämällä ihmisten kokemuksista lähteviä rakenteita on ongelmien täyteinen tie. Toisaalta papukaijat tarvitsevat kaiken humaaniuden, jota saamme kasaan, jotta voisivat pärjätä kotonamme. Toisaalta meidän uniikki ihmiseen perustuva näkökulma johtaa meidät liian usein vastaamaan soveltumattomilla tai jopa haitallisilla menetelmillä. Esimerkiksi ei ole tavatonta, että uudet papukaijan omistajat rankaisevat lintua puremisesta, kun se vain kokeili asioita nokallaan.

Dominanssiteorian syntyperät

Lemmikkilintuharrastajien piirissä on yleisesti uskottu, että papukaijojen toiminnan syyn taustalla olisi niiden sisäsyntyinen tarve dominoida ihmisparveaan, eli olla puun kuninkaita. Monet ihmiset ovat kuvailleet lemmikkipapukaijoja auktoriteetti-ongelmaksi kontrollifriikeiksi, jotka hakevat alistuvia reaktioitamme voittaakseen kamppailun valta-asemasta. Syynä tämän idean statukselle yleisimmin käytettynä selityksenä lintujemme alistumattomuuden yhteydessä on sen lipeäkielinen toistaminen, ei tiede.

Outoa kyllä, mutta tämä dominanssitulkinta pysyy edelleen yleisenä siitä huolimatta, etteivät luonnossa eläviä papukaijoja tutkivat lintutieteilijät, kenttäbiologit ja behavioristit ole tarjonneet tätä tukevia todisteita. Nähtävästi luonnossa elävillä papukaijoilla ei ole alpha-papukaijoja tai suoria dominanssihierarkioita. Luonnossa papukaijojen välinen kiistely vaikuttaa olevan suhteellisen harvinaista ja lyhytaikaista tuloksilla, joita ei voi ennustaa ja jotka vaihtelevat. Elämä luonnossa ei ole niin siistiä, kuin lemmikkipapukaijojen omistajina haluaisimme. On myös huomioimisen arvoista, että, kuten meidän muidenkin kohdalla, biologien on oltava tarkkoina, etteivät menisi havaittavan toiminnan toiselle puolelle, selittävän fiktion maailmaan. Tieteen historia on täynnä tällaisia tulkintavirheitä kaikilla tutkimusalueilla.

Vaikuttaisi, että tärkein syy dominanssirakenteen käytölle lemmikkipapukaijojen kohdalla on

meidän oman dominointikäyttäytymisen heijastaminen. Me kuitenkin olemme taitavia kontrolloijia, ja dominanssirakenne on silmiinpistävä ihmismäinen tulkinta sille, mitä lintumme ajattelevat, kun ne yksinkertaisesti kieltäytyvät astumasta kädellemme. Siitä ei täysin puutu logiikka; sillä on jotain sovelluksia, mutta johtaako se lemmikkilintujemme kanssa toimiessamme parhaisiin toimintatapoihin?

Selkeästi yksinkertainen logiikka tai jotkin sovellukset eivät vielä riitä. Parantaaksemme lintuihimme liittyvää ymmärrystämme joudumme tuomaan mukaan tietoa useilta eri tutkimusaloilta. Tätä ei ollut helppo saavuttaa aikaisemmin, mutta nyt tällainen strategia on paremmin mahdollista, kuin koskaan.

Entä sitten?

Jos huomioidaan, että rakenteet ovat vain teorioita siitä, mitä toiminnan taustalla on, on ymmärrettävää ihmetellä, mistä kaikki hössöttäminen johtuu. Kuitenkin tapamme vastata lintujemme toimintaan pohjautuu vahvasti oletuksiimme siitä, mikä saa ne toimimaan. Lintumme tottelemattoman toiminnan tulkitseminen taisteluksi valta-asemasta johtaa meidät luonnollisesti

vastaamaan poimimalla hanskat, ottamalla linnun kiinni ja vastaamaan haasteeseen vastadominanssilla. Miten vastauksemme muuttuisi, jos tulkitsisimme lintumme haluttomuuden vastata pyyntöihimme pelkona, linnulta odotettavana itsekeskeisyytenä tai jatkuvien määräily-yritystemme aiheuttamana ärtymyksenä? Ymmärtämällä toiminnan motivaation väärin menetämme opetustilaisuuden sekä pienennämme todennäköisyyttä valita sopiva, tehokas ja humaani väliintulomenetelmä. Ehkä tämän näkökulman voi ymmärtää hölmöllä tarinalla ihmisten maaperältä:

Eräiden tuntemiemme vanhempien 3-vuotias tyttö ei suostunut harjaamaan hampaitaan. Joka ilta, kun oli aika mennä nukkumaan, hän kiipesi ylös tikkaita ja piiloutui yläsänkynsä kauimpaan nurkkaan. Yksi ilta, kun hänen äitinsä yritti ylittää häneen, tyttö purikin äitiään! Se oli viimeinen tippa. Vanhemmat eivät voineet hyväksyä tällaisen haasteen palkitsemista tai näyttää taipuvansa lapsen edessä, joka nähtävästi olettaa, että hänen yläsängyn korkeuden tuoma etu on tehnyt hänestä talon dominoivassa asemassa olevan ihmisen! Joten he ottivat tilanteen hallintaan väkisin ja siirsivät patjan kellariin. Hän ei olisi enää koskaan vanhempiaan korkeamalla. Tyttö edelleen kieltäytyy harjaamasta hampaitaan, mutta ainakin hän puree nykyisin harvemmin...

Mieti tätä: Kun haluat siirtää lintusi kiipeilypuusta häkkiin, yritätkö dominoida sitä vai tarvitseeko sinun vain siirtää lintusi toiseen paikkaan? Miten tämä eroaa lintusi tavoitteista, kun se kieltäytyy tarjouksesta?

Punainen lanka

Tämän artikkelin tarkoitus ei ole vihjata, että papukaijojemme pitäisi antaa purra, huutaa, paeta käsiämme tai olla tekemisissä vain kodin yhden ihmisen kanssa. Ollakseen hyvä lemmikki linnun ei pitäisi ainakaan suurimman osan ajasta toimia tällä tavalla. Toisaalta en myöskään väitä, että dominointiin liittyvää käyttäytymistä ei koskaan voisi esiintyä vankeudessa elävillä papukaijoilla. Tärkeintä on se, miten lemmikkilintujemme kohdalla saadaan parhaiten aikaan lemmikille hyvää käyttäytymistä.

Vuosien saatossa on ollut monia suositeltuja menetelmiä lemmikkipapukaijojen oletetun dominanssikäyttäytymisen vähentämiseksi. Esimerkiksi korkeusdominanssin vähentämiseksi

laske lintusi orret korkeudelle, joka on korkeimmillaan kodin lyhimmän ihmisen silmien korkeus; murtaaksesi häkkidominanssin älä vedä sormiasi pois, kun lintusi puree niitä; ja saadaksesi laumadominanssin pois älä koskaan pidä lintuasi sydämesi tasoa korkeammalla. Kaikilla näillä menetelmillä voi olla vaikutusta käyttäytymiseen, mutta ne eivät ole tarpeellisia eivätkä toivottavia pitkällä tähtäimellä. Ja kaikkein tärkeintä, ne eivät edusta parhaita toimintamalleja, huolimatta siitä, mikä motivoi lintuamme.

Jos lasketaan molempien kirjoittajien lemmikkiparvet yhteen, omistamme yhdeksän lemmikkipapukaijaa ikäjakaumassa yhdestä 13:een vuoteen. Näistä kahdesta parvesta löytyy mm. congo ja timneh -harmaapapukaijat (*Psittacus erithacus* ja *P.e. timneh*), joikuara (*Ara severa*), isokauluskaija (*Psittacula eupatria*), valkokakadu (*Cacatua alba*), undulaatti (*Melopsittacus undulatus*) sekä kaijanen (*Agapornis*). Mikään näistä ei ole tulematta häkkinsä päältä pois ja kaikkien varpaita voivat hieroa ja suukotella myös kaksi lasta. Työskentelemme vielä muutaman nuoremman lintumme kanssa, jotta ne ilmaisivat epämukavuutta äänellään nokkansa sijaan, sekä jatkamme niiden itsevarmuuden kasvattamista, jotta ne olisivat miellyttävässä vuorovaikutuksessa niin tuttujen kuin vieraidenkin kanssa. Mitään tästä ei saavutettu yhdessä yössä; kaikki saavutettiin täysin ilman voimaa tai dominanssia.

Oivalluksia ja strategioita

Loistavan opetuksen taidon ja taiteen taustalla on loistavat havainnointi- ja viestintäkyvyt. Jokaisessa vuorovaikutuksessa molemmat, sinä ja lintusi, viestitte toisillenne haluamisistanne, tarpeistanne ja rajoistanne. Tavoitteena on käyttää tätä viestintää toivotun toiminnan saamiseksi kontrolloimalla opetuksen seurauksia, ei lintua. Harkitse muuttavasi asennetta tottelevuutta vaativasta niiden yhteistyöhalukkuuden hämmästyttämäksi! Äläkä menetä sitä kunnoitusta, joka sai sinut alun alkaen hankkimaan papukaijan.

Luodaksesi tietyn strategian keskity tiettyyn toimintaan rakenteiden sijaan. Tieto papukaijojemme pään sisäisistä tapahtumista on onnistuneen opettamisen näkökulmasta luksusta, ei välttämättömyyttä. Analysoi edeltäjät, eli ne asiat, mitä tapahtuu juuri ennen kuin lintusi käyttäytyy huonosti ja mieti, miten niitä voisi muuttaa saadaksesi aikaan yhteistyötä. Mieti huolellisesti tietyn toiminnan seurauksia ja muuta niitä palkitaksesi toivottua toimintaa, ei ei-toivottua.

Otetaan tähän yksi esimerkki. Monet meistä ovat turhautuneet, kun lintumme eivät suostu astumaan kädellemme korkeilta orsilta tai häkin päältä. Oletamme, että lintumme pitäisi astua kädellemme, koska meidän mielestä tilanteessa ei ole mitään pelättävää tai välttävää. Kuten meidän lapsiesimerkissämme, on olemassa monia syitä, miksi linnun kannattaisi tulla alas, mutta se ei nähtävästi ajattele näin. Kysy itseltäsi: mikä on tavoitteesi: linnun saaminen häkin päältä pois keinolla millä hyvänsä, vai olla ihminen, jonka luokse lintu *haluaa* tulla? Riippuen tavoitteestasi kehität erilaisia strategioita. Me tietenkin suosittelemme, että tavoitteena pitäisi aina olla välttää voimankäyttöä, ja mahdollistaa sekä palkita yhteistyötä.

Yksi lintujen omistajien yleinen virhe on pyytää liikaa liian aikaisin. Älä unohda, että kädelle astuminen on paljon pyydetty keneltä tahansa, kun tämä ei tahtodellakaan haluaisi tehdä sitä. Järjestä koulutusympäristö niin, että linnulle annetaan usein mahdollisuuksia harjoitella pyyntöihisi vastaamista. Palkitse jokainen kerta, kun se tekee yhteistyötä. Pyydä lintusi astumaan usein kädellesi ja sano "Hei hyvä lintu" ja laita se alas jatkamaan, mitä oli tekemässä. Näin lintusi odottaa mahdollisuutta astua kädellesi, sillä näin se voi saada huomiota ilman kuluja. Jos kädelle astumisen välitön seuraus on aina häkkiin joutuminen, lintusi tulee astumaan kädellesi vähemmän mielellään tulevaisuudessa. Näin tahtomattasi

rankaiset lintuasi yhteistyöstä. Kun sinun täytyy laittaa lintusi häkkiin, varaa aikataulustasi riittävästi aikaa ensin palkitaksesi lintusi minuutin tai kahden huomiollasi tai herkkupalalla kädelle astumisesta.

Ohjelmat onnistuvat mahdollistamalla hyvää käyttäytymistä, eli tekemällä tietä yhteistyölle. Pidä esimerkiksi huoli, että teet pyyntösi sopivalla hetkellä, etkä esimerkiksi kun lintusi on keskittynyt leikkimiseen tai syömiseen. Varmista, että häkki on miellyttävä paikka tarjoamalla riittävästi tilaa, leluja sekä riittävästi aikaa häkin ulkopuolella. Näiden edeltäjien ja positiivisten seurausten huolellisella miettimisellä lintusi tulee kohta valitsemaan astuvansa kädellesi sekä pyynnöstä kädelle astumisesta tulee tapa. Tämän jälkeen voit alkaa odottamaan lintusi astuvan häkin katolta ja korkeilta orsilta kädellesi, vaikka sillä olisi muuta tekemistä.

Päätelmät

Emme välttämättä koskaan saa tietää, mitä pään sisäisiä prosesseja on lintujemme havaittavan toiminnan taustalla. Ihmisen näkökulmasta mikä tahansa vastaan hangoittelu on helppo tulkita väärin kamppailuksi valta-asemasta. Valitsemme tietyt menetelmät ja jätämme toiset huomioimatta riippuen sen ymmärtämisestä, mikä motivoi lintujamme. Uskomme, että tavoite dominoida on harvoin tarkka kuvaus siitä, mikä motivoi lemmikipapukaijoiden ongelmallista käyttäytymistä. Tästä huolimatta tähän tulkintaan liittyvässä ongelmaan puuttumisessa käytettävät menetelmät ovat usein niin voimallisia, että ne vahingoittavat järjettömästi suhdetta, jonka haluat luoda lintuusi. Liian usein toiminnan taustalla ajatellut prosessit ovat vain tulkitsijan päässä. Kun tämä tapahtuu, siirrymme yhä kauemmaksi yhteistyön mahdollistamisesta, kun meidän pitäisi liikkua kohti linnun näkökulmaa.

Kirjoittajat haluavat ilmaista kiitoksensa Marhat Hatch Balphille (Ph.D.) sekä Steve Martinille, jotka ovat anteliaasti jakaneet tietoaan lintujen käyttäytymisestä.